

Ewa Hellich

Szkoła Główna Handlowa w Warszawie

TREŚĆ EKONOMICZNA ZDARZEŃ GOSPODARCZYCH

1. Wstęp

Rachunkowość jest najstarszym systemem liczbowego przedstawiania procesów gospodarczych. W XIX w. ekonomiści (w przeważającej liczbie) nie zdawali sobie sprawy z wartości poznawczych i systematyzacyjnych systemu rachunkowości. Budowano autonomiczne systemy mikro- i makroekonomii, statystyki gospodarczej, rachunkowości [Lange 1959, s. 143-145].

Współczesne badania nad gospodarką rynkową wskazują na konieczność integracji nauk ekonomiczno-społecznych, m.in. ekonomii, rachunkowości, statystyki, zarządzania.

T. Peche w swej ostatniej pracy *Metody bilansowe w rachunkowości a systemy informacyjne w gospodarce narodowej* zarysował koncepcję ogólnej teorii rachunkowości jako nauki o charakterze interdyscyplinarnym, której ideą przewodnią jest metoda bilansowa i takie jej formy, jak bilansowanie poszczególnych kont, bilansowanie systemu kont, bilansowanie zasobów, bilansowanie strumieni (przychodów-rozchodów, kosztów dochodów) [Peche 1991]. Potrzebę integracji terminologicznej odnajdujemy także w pracach [Górniak 1961; Kwejt 1951]. Podejście takie jest uzasadnione przedmiotem zainteresowania tych nauk, niezależnie od odrębności metodologicznej.

Ekonomia zajmuje się badaniem zachowania podmiotów gospodarczych w dziedzinie wykorzystania ograniczonych środków, które mogą być w różny sposób wykorzystane w sferze produkcji, wymiany, podziału i konsumpcji. Mikroekonomia analizuje gospodarkę narodową przez pryzmat przedsiębiorców i konsumentów. W makroekonomii badacze posługują się wielkimi agregatami [Nasiłowski 1998, s. 17-20].

Przedmiotem statystyki natomiast są procesy masowe, występujące w przyrodzie i społeczeństwie. Statystyka publiczna zapewnia rzetelne, obiektywne i systematyczne informowanie społeczeństwa, organów państwa i administracji pub-

licznej oraz podmiotów gospodarczych o sytuacji ekonomicznej, demograficznej, społecznej oraz środowiska naturalnego [Wierzbowski 1995].

Rozważania nad istotą rachunkowości znajdują odzwierciedlenie w różnych teoriach. W literaturze przedmiotu omawianych jest sześć aspektów teoretycznych: podatkowe, prawne, etyczne, ekonomiczne, behawioralne i strukturalne [Hendriksen, van Breda 2002, s. 23-43]. Niezależnie od przyjętego kryterium w każdym przypadku przedmiotem odniesienia jest jednostka gospodarująca i zachodzące w niej procesy gospodarcze związane z jej działalnością.

Na podstawie analizy różnych definicji rachunkowość można określić jako system pomiaru i prezentacji zdarzeń i transakcji zachodzących w działalności podmiotów gospodarujących. Ilość i rodzaj zbieranych danych oraz metody ich grupowania i przetwarzania w różnorodne klasy informacji nadają rachunkowości szczególną rolę w systemach ewidencji gospodarczej.

Współczesna, dynamicznie rozwijająca się gospodarka rynkowa charakteryzuje się dużą różnorodnością podmiotów gospodarujących. Wzajemne powiązania finansowe oraz transakcje przybierają coraz bardziej złożone formy. Powyższe fakty nie pozostają bez wpływu zarówno na funkcjonowanie rachunkowości w praktyce, jak i na proces dydaktyczny. Bez wątpienia człowiek – dobrze wykształcony księgowy-rachunkowiec – jest istotnym elementem systemu rachunkowości. Rozwiązywanie współczesnych problemów rachunkowości, będących konsekwencją złożonych procesów gospodarczych, wymaga odpowiedniego przygotowania i analitycznego myślenia.

Analiza opracowań teoretycznych, kierunków badań oraz przebieg prac w zakresie harmonizacji i standaryzacji rachunkowości pozwalają na sformułowania tezy, że głównym przedmiotem zainteresowań są sprawozdania finansowe, będące zwińczeniem procesu informacyjnego rachunkowości.

Zdaniem autorki o cechach jakościowych sprawozdań finansowych w znacznej mierze decydują dane wejściowe, które są wynikiem klasyfikacji i opisu zaistniałych zdarzeń gospodarczych. Jak powiedział filozof, „Przed najdłuższą podróżą trzeba zrobić pierwszy krok”. Proces informacyjny można przyrównać do długiej podróży danych wejściowych. Właściwy kierunek, pierwszy krok, decyduje o osiągnięciu celu – wysokiej jakości uzyskanych informacji.

Elastyczność systemu rachunkowości pozwala na wielokrotne przetworzenie danych wejściowych, aby były one użyteczne dla określonego odbiorcy. Współcześnie informacja jest znaczącą i szybko rozwijającą się dziedziną działalności zarówno sektora prywatnego jak i publicznego. Wykorzystywana jest w planowaniu i zarządzaniu [Hellich 2000, s. 89-118].

W związku z tym w procesie dydaktycznym należy zwrócić szczególną uwagę na treść ekonomiczną zdarzeń gospodarczych, a nie tylko na przestrzeganie reguły podwójnego zapisu – zapominając często, że jest ona konsekwencją metody bilansowej. Charakter zdarzeń gospodarczych determinuje także wykazanie ich skutków w sprawozdaniach finansowych, np. dopłaty wspólników mogą powodować zwiększenie kapitałów rezerwowych – z przeznaczeniem na pokrycie straty lub pod-

wyższenie kapitału podstawowego w celu rozszerzenia zakresu działania. W obu przypadkach występuje zwiększenie środków pieniężnych i wzrost kapitałów własnych. Jednakże informacja o szczegółowej kategorii kapitału własnego ma istotne znaczenie w ocenie sytuacji finansowej i majątkowej jednostki. Natomiast zadeklarowane, a nie wniesione dopłaty, choć ewidencyjnie ujęte w kategoriach rozrachunkowych, spowodują, że saldo Dt nie będzie ujęte w aktywach bilansu jako należności, ponieważ nie są spełnione podstawowe kryteria uznawania aktywów, lecz zgodnie z treścią ekonomiczną będzie to korekta kapitałów własnych, gdyż jako nie wniesione nie pracują. Inny przykład wiąże rachunkowość z ekonomią i statystyką. Na podstawie sprawozdań finansowych składanych do urzędów statystycznych ustalane są różne makrostatystyki, m.in. produkcja globalna. W wyniku sporządzenia rachunku zysków i strat w wersji porównawczej powstaje problem pokazania współmierności kosztów i przychodów. Ewidencyjnie w przypadku różnicy stanu zapasów można skorygować koszty lub przychody, bez wpływu na wartościowy poziom wyniku. Jednakże w sprawozdaniu finansowym zmiana stanu produktów prezentowana jest jako korekta przychodów (zrównane z przychodami). Produkcja wytworzona a nie sprzedana w danym okresie jest częścią produkcji globalnej, na której wytworzenie poniesiono koszty w badanym okresie. Natomiast produkcja sprzedana w danym okresie, lecz wytworzona w okresie ubiegłym nie ma pokrycia w poniesionych kosztach danego okresu, dlatego też korekta będzie na minus przychody. Przykłady można by mnożyć, te wskazane wydają się najbardziej charakterystyczne dla podkreślenia znaczenia treści ekonomicznej zdarzeń gospodarczych.

2. Istota zdarzeń, transakcji i operacji gospodarczych

Klasyfikacja jest jedną z metod porządkowania myśli i rzeczy [Brzezina 1998, s. 64-66].

Znaczną część procesów gospodarczych w skali gospodarki narodowej, a także przeważającą większość zjawisk finansowych można uznać za sumy transakcji określonych typów. Dlatego też analiza treści ekonomicznej transakcji stanowi zdaniem autorki właściwy punkt wyjścia w nauczaniu podstaw rachunkowości.

Podstawy rachunkowości odgrywają istotną rolę w dalszym studiowaniu specjalistycznych działów rachunkowości, a także w studiowaniu finansów przedsiębiorstw, analizie finansowej czy też w budowaniu zintegrowanych systemów informacyjnych.

Opis działalności gospodarczej, uwzględniający współczesne funkcje rachunkowości [Micherda 2001, s. 23-40] wymaga stosowania określonych kryteriów klasyfikacji zdarzeń gospodarczych oraz agregacji, prezentacji i interpretacji danych zgodnie z treścią ekonomiczną.

W literaturze przedmiotu występuje zróżnicowanie słów: „zdarzenie gospodarcze”, „operacja gospodarcza”, „transakcja” [Pech 1966, s. 30-47; Górski 1966, s. 30-43]. Powszechnie uznaje się, że „zdarzenie gospodarcze” i „transakcje” są pojęciami języka potocznego, a „operacja gospodarcza” jest pojęciem księgowym.

Zdarzenie gospodarcze (zjawisko) oznacza fakt dotyczący gospodarki danego podmiotu gospodarującego. Określone zbiory zdarzeń gospodarczych tworzą procesy gospodarcze, działalność gospodarczą.

Transakcja jest aktem wymiany zachodzącym między dwoma różnymi podmiotami gospodarującymi. Jej zakres znaczeniowy jest węższy od pojęcia „zdarzenie gospodarcze”, choć często transakcja jest złożona z wielu zdarzeń gospodarczych. Identyfikacja zdarzeń stanowiących transakcję ma często istotne znaczenia dla określenia ich skutków. Dla przykładu w transakcjach kupna-sprzedaży podlegających opodatkowaniu VAT istotny dla realizacji transakcji jest moment świadczenia usługi (wydania towaru); wystawienie faktury – uznawanie przychodu ze sprzedaży w rachunkowości ma w tym przypadku charakter wtórny. Nie ma takiej transakcji, która nie byłaby jednocześnie zdarzeniem gospodarczym. Są natomiast zdarzenia, które nie są transakcjami, np. podział zysku czy ubytek naturalny w czasie przechowywania materiału w magazynie. Transakcje są zbiorem zdarzeń gospodarczych, które powstają na skutek świadomych decyzji zaangażowanych w nią podmiotów. Natomiast zdarzenie gospodarcze może powstać niezależnie od woli podmiotu, a także wbrew jego woli. Nie należy określać mianem transakcji świadczeń jednostronnych (mimo uczestnictwa dwóch podmiotów), np. przekazania (otrzymania) dotacji pieniężnej.

Operacja gospodarcza jest to obserwacja księgowa takiego zdarzenia gospodarczego, które może być wyrażone w jednostkach pieniężnych i które wpłynęło na sytuację majątkowo-finansową. Podstawowa część zdarzeń gospodarczych jest jednocześnie operacjami gospodarczymi i odwrotnie. Są jednak takie operacje gospodarcze, które nie są zdarzeniami gospodarczymi, polegają głównie na różnych przekształceniach liczbowych, np. grupowanie informacji szczegółowych w zakresie rozrachunków w zbiorcze pozycje bilansowe. Są też zdarzenia gospodarcze, które nie są operacjami gospodarczymi, np. podpisanie umowy, jeżeli świadczenia stron mają wystąpić w okresie późniejszym. W szczególnych przypadkach zdarzenie to może być uznane za warunkową operację gospodarczą, np. udzielenie gwarancji finansowej innemu podmiotowi powinno być ujęte w ewidencji pozabilansowej, ponieważ powinno być analizowane na równi z innymi skutkami operacji gospodarczych w aspekcie kontynuacji działania. Zabezpieczenie cechy „użyteczności” sprawozdań finansowych stawia nowe wyzwania przed rachunkowością. Identyfikacja i przeciwdziałanie ryzyku gospodarczemu może być zaliczane do operacji gospodarczych, choć nie wystąpiły określone rzeczywiste zdarzenia gospodarcze, powodujące zmiany majątkowe.

Operacje gospodarcze można klasyfikować wg różnych kryteriów.

Kryterium czasu pozwala na **chronologiczną** systematykę operacji, porządkując je w takiej kolejności, w jakiej wystąpiły, oraz grupując wg okresów sprawozdawczych, tj. kolejnych dni, miesięcy, kwartałów, lat.

Ze względu na sposób powstawania można wyróżnić operacje **jednorazowe** (sporadyczne, skokowe) i **procesowe ciągłe**, które mogą być określane za pomocą okresów gospodarczych.

Innym kryterium jest podział na operacje **wewnętrzne i zewnętrzne**. Operacje wewnętrzne nie wywierają wpływu na rozliczenia i rozrachunki z otoczeniem jednostki. Natomiast operacje zewnętrzne zawsze są związane z powstaniem, likwidacją, zwiększeniem lub zmniejszeniem określonych rozrachunków i rozliczeń z innymi podmiotami.

Poza tym operacje gospodarcze można dzielić, wg rodzaju, na wiele grup o umownym zakresie, np. pieniężne, materiałowe, towarowe, inwestycyjne, finansowe, kosztowe, sprzedaży. Jest to podział umowny, ponieważ bardzo wiele operacji można zaliczyć do kilku grup jednocześnie, np. zakup materiałów za gotówkę wydanych na cele biurowe kwalifikuje się do operacji pieniężnych, materiałowych i kosztowych¹.

W większości aktualnych podręczników zapoczątkowujących przygodę z rachunkowością dość ogólnie definiowany jest przedmiot rachunkowości jako określone zjawiska i procesy związane z ruchem środków. Następnie omawiane są operacje tzw. bilansowe, wprowadzane jest konto teowe i podwójny zapis. W dalszej części pojawiają się operacje tzw. wynikowe. Rozdzielenie tych treści ma zdaniem autorki istotny wpływ na cały proces myślenia w kategoriach rachunkowości. Zasadne wydaje się omawianie wszystkich rodzajów zdarzeń o charakterze operacji w jednej porcji dydaktycznej.

Należy podkreślić, że wszystkie zdarzenia gospodarcze (uwzględniając rozważania powyżej), niezależnie od skali ich wartości, można sklasyfikować ze względu na charakter i trwałość zmian wg następujących typów [Olchowicz 1997, s. 48-49]:

I. Operacje gospodarcze strukturalne, powodujące zmiany wyłącznie w strukturze środków gospodarczych lub źródeł ich pochodzenia.

II. Operacje gospodarcze globalne niekapitałowe, powodujące przejściowe zmiany globalne majątku:

a) skutkiem jest przejściowe zwiększenie stanu środków gospodarczych (aktywów) oraz zwiększenie obcych źródeł sfinansowania (pasywów),

b) skutkiem jest przejściowe zmniejszenie stanu środków gospodarczych (aktywów) oraz zwiększenie obcych źródeł sfinansowania (pasywów).

III. Operacje gospodarcze globalne kapitałowe, które powodują trwałą i globalną zmianę (zwiększenia/zmniejszenia) środków gospodarczych oraz własnych źródeł sfinansowania o charakterze kapitałowym.

¹ Stosowanie tego kryterium powoduje mylenie przedmiotu badań rachunkowości z jej istotą. W czasie wykonywania funkcji koordynatora przedmiotu „Podstawy rachunkowości” w SGH autorka spotkała się z następującym tytułem przedmiotu wykładanego w innej uczelni „Księgowość spółdzielni z elementami rachunkowości materiałowej”. Jak ocenić zakres merytoryczny tak nazwanego przedmiotu?

IV. Operacje gospodarcze globalne wynikowe powodują trwałe i globalne zmiany środków gospodarczych oraz powstanie kosztu lub przychodu, a w dalszej konsekwencji:

- a) zmniejszenie zysku, tym samym zmniejszenie kapitałów własnych,
- b) zwiększenie zysku, tym samym zwiększenie kapitałów własnych.

3. Polityka rachunkowości – zakładowy plan kont

Klasyfikacja zdarzeń gospodarczych tworzy bazę danych dla rachunkowości finansowej i rachunkowości zarządczej oraz uwzględnia aspekt podatkowy. Odzwierciedleniem przyjętych kryteriów klasyfikacji zasobów i procesów gospodarczych jest zakładowy plan kont.

Jednostki gospodarujące, prowadzące rachunkowość (z obowiązku lub własnego wyboru) powinny mieć dokumentację opisującą przyjęte zasady rachunkowości (politykę rachunkowości), a w szczególności: **zakładowy plan kont**, obejmujący wykaz kont księgi głównej, przyjęte zasady księgowania na nich operacji gospodarczych oraz wyceny aktywów i pasywów, a także zasady prowadzenia kont ksiąg pomocniczych (ewidencji analitycznej) i ich powiązania z kontami księgi głównej.

W zakładowym planie kont muszą być przyjęte jednoznaczne rozwiązania w odniesieniu do zagadnień, dla których zarówno prawo bilansowe jak i międzynarodowe standardy sprawozdawczości finansowej itp. pozostawiają możliwość wyboru.

Podstawę ujęcia zdarzenia w księgach rachunkowych stanowi właściwy dla danego rodzaju operacji księgowy dokument księgowy.

Prawidłowość dekretu (dekretacja – sposób ujęcia w księgach rachunkowych) na dokumencie księgowym wynika z opisu operacji gospodarczej. Służby księgowe (w zakresie ewidencji) nie są w stanie bez właściwego opisu dokumentu dokonać identyfikacji przedmiotowo-funkcyjnej zdarzenia gospodarczego. Trzeba jednak zauważyć, że poprawnego opisu dokona tylko wystawca dokumentu. W związku z tym musi być merytorycznie przygotowany do współpracy ze służbami finansowo-księgowymi. Wśród różnych klas informacji finansowo-księgowych można wyróżnić kryterium bilansowe, podatkowe, decyzyjne, pozabilansowe [Luty 1999, s. 105-109].

Przyjęte zasady (polityka) rachunkowości są to wybrane i stosowane przez jednostkę, odpowiednie do jej działalności, rozwiązania dopuszczone odpowiednimi przepisami i zapewniające wymaganą jakość sprawozdań finansowych².

² Globalizacja gospodarcza oraz rynków finansowych wymusza międzynarodową harmonizację i standaryzację rachunkowości. We wrześniu 2002 Rada Międzynarodowych Standardów Rachunkowości i amerykańska Rada Standardów Rachunkowości Finansowej podjęły decyzję o współpracy. Rozpoczęto także rozmowy z Radą Standardów Rachunkowości Japonii. Od 1 stycznia 2005 spółki giełdowe UE mają obowiązek stosowania MSSF.

Opracowując zakładowy plan kont, należy mieć na względzie:

- a) ujęcie wszystkich operacji gospodarczych w sposób rzetelny, bezbłędny, sprawdzalny i bieżący,
- b) informacje niezbędne do rozliczeń z tytułu podatków oraz rozrachunków z kontrahentami i pracownikami,
- c) kontrolę wewnętrzną,
- d) wymagania sprawozdawcze.

Obowiązkiem jednostek jest prowadzić rachunkowość:

1) stosując określone prawem zasady rachunkowości (jest to wymóg prawidłowości), dostosowując je do jej potrzeb (*tam, gdzie pozostawiono jednostce prawo wyboru*); przyjęte przez jednostkę zasady rachunkowości pozwalają na realizację określonej polityki,

2) rzetelnie, tzn. zgodnie ze stanem faktycznym oraz jasno przedstawiając sytuację majątkową i finansową oraz wynik finansowy.

W przypadku kolizji między wymogiem prawidłowości i wymogiem rzetelności należy uznać wyższość treści – stanu faktycznego – nad przepisami prawa, stanowiąc, iż **zdarzenia w tym operacje gospodarcze ujmuje się w księgach rachunkowych i wykazuje w sprawozdaniu finansowym, zgodnie z ich treścią ekonomiczną.**

Odpowiednie przygotowanie teoretyczne pozwoli na prawidłowe, zgodne z charakterem danej jednostki zorganizowanie i prowadzenie rachunkowości w praktyce. Opracowanie dla określonej jednostki „Polityki rachunkowości” pozwala jednostce na kontynuację działania i rozwoju w ramach przyjętej przez kierownictwo polityki.

Przepisy prawa bilansowego, handlowego, podatkowego, finansów określają granice i możliwości zastosowania instrumentów polityki bilansowej. W literaturze przedmiotu rozróżnia się następujące instrumenty polityki bilansowej:

1) prawo wyboru sposobu bilansowania:

- prawa wyboru metod ujęcia aktywów (aktywowania),
- prawa wyboru metod ujęcia pasywów (pasywowania).

2) prawa wyboru metody wyceny:

- wycena majątku trwałego,
- wycena majątku obrotowego,
- wycena rezerw i rozliczeń międzyokresowych.

3) pozostałe prawa wyboru:

- prawa wyboru sposobu grupowania,
- prawo wyboru sposobu publikowania,
- podział zysku.

W rozważaniach teoretycznych występuje uogólnienie zjawisk gospodarczych, budowane jest przedsiębiorstwo modelowe. Natomiast przez opracowanie polityki rachunkowości następuje integracja teorii z praktyką. Posługując się podstawowymi metodami rachunkowości: metodą bilansową oraz metodą

podmiotową, buduje się jednostkowy system rachunkowości dla określonej jednostki.

4. Podsumowanie

Rachunkowość finansowa, analiza sprawozdań finansowych, analiza ekonomiczno-finansowa, rachunkowość menedżerska, ekonomia menedżerska [Samuelson, Marks 1998], zarządzanie finansami – zakres merytoryczny tych dyscyplin jest bardzo zbliżony, momentami tożsamy, choć metodologia różna. W każdym przypadku przedmiotem zainteresowania jest podmiot gospodarujący, charakteryzowany przez majątek – jego strukturę, źródła finansowania – możliwości przetrwania i rozwoju, efektywność gospodarowania.

W związku z tym w procesie nauczania rachunkowości należy uwzględnić:

- potrzeby informacyjne, właściwe gospodarce rynkowej,
- bazę pojęciową wspólną innym naukom społeczno-ekonomicznym,
- rozwój informatyki,
- nowoczesne techniki zarządzania.

Literatura

- Brzezin W., *Ogólna teoria rachunkowości*, WSHiP, Warszawa 1998.
- Górnica S., *Treść bilansów przedsiębiorstw w świetle teorii rachunkowości*, Biblioteka Stowarzyszenia Księgowych w Polsce, nr 10, Warszawa 1961.
- Górski J., *Metody poznawcze rachunkowości*, PWE, Warszawa 1975.
- Górski J., *Ogólna teoria rachunkowości*, Spis, 1966.
- Hellich E., *Rachunkowość jednostek samorządowych*, Difin, Warszawa 2000.
- Hendriksen E.A., van Breda M.F., *Teoria rachunkowości*, PWN, Warszawa 2002.
- Kwejt J., *Niektóre zagadnienia rachunkowości w świetle ekonomii*, „Życie Gospodarcze” 1951, nr 12.
- Lange O., *Ekonomia polityczna*, t. I, PWN, Warszawa 1959.
- Luty Z., *Jakość informacji w systemie rachunkowości finansowej*, „Zeszyty Teoretyczne Rady Naukowej SKwP”, 1999, nr 51.
- Micherda B., *Analityczna funkcja rachunkowości*, Akademia Ekonomiczna w Krakowie, Kraków 2001.
- Międzynarodowe standardy sprawozdawczości finansowej*, IASB-SKwP, Warszawa 2004.
- Nasiłowski M., *System rynkowy. Podstawy mikro- i makroekonomii*, Key Test, Warszawa 1998.
- Olchowicz I., *Podstawy rachunkowości*, Difin, Warszawa 1997.
- Peche T., *Metody bilansowe w rachunkowości a systemy informacyjne w gospodarce narodowej*, PWN, Warszawa 1991.
- Peche T., *Ogólna teoria rachunkowości*, SGPiS, 1966.
- Samuelson W.F., Marks S.G., *Ekonomia menedżerska*, PWE, Warszawa 1998.
- Wierzbolowski J., *Statystyka publiczna w transformowanej gospodarce*, GUS, Warszawa 1995.

ECONOMIC ISSUES OF ACCOUNTING EVENTS

Summary

Accounting Events – the business end economic activities which a financial reporting system seeks to measure and report. The bulk of accounting events that flow through the books will be exchange transactions. These are rather obvious and tend to command attention. However, accrual accounting, which is based on the matching principle, will also necessitate recognizing many important accounting events which do not necessarily have an exchange transaction. This is where more thought is required and where the accounting art comes into its own.

It is worth bearing in mind what is not an accounting event. Practical considerations, such as cost, objectivity and verifiability, necessarily limit what an accounting system can measure.